

ХУДОЖНІ ФУНКЦІ ПЕЙЗАЖУ В НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА Й М. КОЦЮБИНСЬКОГО

*Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
А. В. Горбань*

В українській літературі початку ХХ століття виокремлюються нові літературні течії в межах модернізму: імпресіонізм, експресіонізм, неоромантизм. Використання пейзажу певною мірою відображає стильові відмінності. Імпресіоністичний пейзаж набув суб'єктивних рис, він заглиблюється у внутрішній світ людини. Експресіоністичний пейзаж, на протигагу імпресіонізму, відображає лаконізм та об'єктивізм. Неоромантики залучають містицизм, описи води, ночі.

На початку ХХ століття виникають також нові жанрові різновиди новели. І.Денисюк виділяє синтетичну та пейзажну новели, етюд, ескіз, акварель, образок, нарис [1]. Письменники початку ХХ століття у своїй творчості активно використовують пейзаж, але з відмінною художньою метою. Це можна простежити на прикладі імпресіоністичної новели М. Коцюбинського та експресіоністичної – В. Стефаніка.

Михайло Коцюбинський – найяскравіший представник імпресіонізму, для якого характерні такі риси: суб'єктивне сприйняття зовнішнього світу, відображення миттєвих явищ, багатство відтворення кольорів, відтінків, різних звуків. Деякі новели Коцюбинського засвідчують синтез мистецтв. Для письменника притаманне використання нових жанрових форм.

Пейзажі у творах М. Коцюбинського можна поділити на дві групи: до першої належать описи природи, пов'язані з персонажем; друга група представляє пейзаж як композиційний засіб, що допомагає сприйманню подій.

«Intermezzo» – один із найкращих творів, де пейзаж відображає внутрішній стан героя. Уже перший уривок демонструє читачеві спокій: «..Розплющую очі і раптом бачу у вікнах глибоке небо і віти берези. Кує зозуля. Б'є молоточком у

кришталевий великий дзвін – ку-ку! ку-ку! – і сіє тишу по травах. Уявляється раптом зелений двір – він вже поглинув мою кімнату, – я зскакую з ліжка і гукаю в вікно до зозулі: "Ку-ку... ку-ку... Добридень!.."» [4, с. 393]. Цей уривок містить також звуки, які допомагають краще зрозуміти стан головного героя. Новела демонструє зв'язок літератури із музикою. «Intermezzo» – термін, який означає невеликий музичний твір, який грали у перервах між оперою. Автор використовує його в значенні перепочинку ліричного героя.

Ліричний герой «Intermezzo» вимушений повертатися до міста, похмурі краєвиди якого наводять на героя сум, пригніченість – на противагу волі й спокою відкритих просторів: «Город знову простяг по мене свою залізну руку на зелені ниви. Покірливо дав я себе забрати, і поки залізо тряслось та ляцало, я ще раз, востаннє, вбирив у себе спокій рівнини, синю дрімоту далеких просторів. Прощайте, ниви.» [4, с. 393]. Протиставлення міського та сільського пейзажів набуває символіки вимушеного обов'язку та бажаного відпочинку.

Вже сама назва етюду «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського зображає природу. Автор звертається до внутрішнього «я». Коцюбинський майстерно змальовує, як головний герой занурюється у світ природи, щоб відволіктися від смерті доньки: «Цвітуть яблуні. Сонце вже встало і золотить повітря. Так тепло, так радісно. Птахи щебечуть під блакитним небом. Я машинально зриваю цвіт яблуні і прикладаю холодну од роси квітку до лица» [3, с. 501].

В наступному уривку із образка «Пе-коптьор» пейзаж постає образом не так просторовим, як часовим. Автор використовує описи, щоб передати різні пори року: «Час линув. Весна зростала в літо — душе, сухе, палюче. Кущі винограду облипли блідо-зеленими китягами, кукурудза по ланах розпустила коси, ячмені почали половіти, немов сивина старости злегка торкнула буйну рослинність землі» [3, с. 324].

Пейзаж із новели «На камені» не лише додає емоційного враження, але натякає на подальший негатив подій: «Хоч було ще рано, сірі маси каміння нагрілися вже, як черинь печі. По їх голих, випнутих боках, то круглих, як велетенські шатра, то гострих, мов вершки заклятих хвиль, слався м'ясистим листом отруйний

молочай, а нижче, туди ік морю, сповзав поміж синяві груди каміння яро-зелений капорець» [3, с. 481].

В образку «Він іде» М. Коцюбинський докладно описує захід сонця і наближення вечора, що навіть є якусь тривогу, оскільки автор дуже часто згадує червоний колір, що вкінці оприявнюється символікою крові: «Наближався вечір. Сонце росло, палало і тихо спускалось додолу. Червоний туман уставав на заході, і немов криваві примари насувались звідти на місто. Спочатку несміливо, поодинці, а далі цілими лавами. Безгучною процесією пройшли вони поміж спустілими мурами, лишаючи на камені гарячі червоні сліди та одбиваючи у шибках вікон свої криваві обличчя ...» [4, с. 172].

Василь Стефаник використовує пейзаж, щоб розкрити основний задум твору. Найчастіше такі описи природи підсилюють напругу. Пейзажі не є поширеними, бо письменник здебільшого прагне до лаконізму.

У новелі «Виводили з села» присутній опис заходу сонця, який також за рахунок використання червоного кольору виражає напруження, очікування подальших драматичних подій: «Над заходом червона хмара закамєніла. Довкола неї заря обкинула свої біляві пасма, і подобала та хмара на закервавлену голову якогось святого. Із-за тої голови промикалися проміні сонця. На подвір'ї стояла гурма людей» [5, с. 15].

«Сон» В. Стефаника пропонує пейзаж, який не лише передає красу нічної природи, але й допомагає розкрити подальші події. Вітер додає настрою містичності й тривоги. Автор порівнює його з виттям собаки. «Ліс шумів, стогнав, тонкі шепти рвалися з маленьких галузок і падали разом із змерзлим інеєм. Так, як би маленькі дзвіночки падали. Вітер вив, як гнаний пес. Небо чисте, задубіле, а місяць такий на нім ясний, як на різдво» [5, с. 107].

У новелі «Вістуні» В. Стефаник захід сонця уже не має «кривавої» символіки, навпаки, це завершення дня, очікування відпочинку. Тут пейзаж як передбачення подій навіть використовує майбутній час: «В цей час буде сонце над заходом. З довколишніх сіл припливуть на ниву звуки дзвонів і будуть стелитися разом із росою по стернях, по дорогах заблеють вівці і загукають пастухи, по полю будуть орачі викидати плуги з борозен і збиратися додому» [5, с. 78].

Кожен із письменників використовував пейзаж, щоб краще розкрити свій задум. Коцюбинський зумів продемонструвати паралелізм природи й емоційного стану героїв, зміну настрою. Його пейзажі виявляють взаємодію літератури з іншими видами мистецтва (малярство, музика) Кольори (особливо червоний) мають символічне навантаження, пов'язане з майбутніми подіями.

Символічний характер може мати і пейзаж у новелах В. Стефаника. Письменник використовує пейзажі для підсилення драматизму та композиційного увиразнення. В обох письменників пейзаж перестає бути вказівкою на місце дії, набуває естетичного значення, виявляє підтекст, що характерно для модернізму.

Література:

1. Денисюк І. Розвиток української малої прози кінця ХІХ – початку ХХ століття / І. Денисюк. – К. : Вища школа, 1981. – 215 с.
2. Історія української літератури кінець ХІХ – початок ХХ ст. У 2 книгах. Книга 1 / за ред. О. Гнідан – К. : Либідь, 2005. – 620 с.
3. Коцюбинський М. Твори. У 5 т. Т. 1. / М. Коцюбинський. – К., 1947. – 515 с.
4. Коцюбинський М. Твори. У 5 т. Т. 2. / М. Коцюбинський. – К., 1947. – 465 с.
5. Стефаник В. Новели / В. Стефаник. – Ужгород : Карпати, 1977. – 175 с.